

УДК 331:25

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-6-13>**Суздаєва О.С.**кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри фінансів та обліку
Донецького державного університету управління**Suzdaliyeva Olena**PhD in Public Administration,
Associate Professor of Finance and Accounting Department
Donetsk State University of Management

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

NON-GOVERNMENT PENSION FUNDS: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

В статті розкрита роль недержавних пенсійних фондів (НПФ) як фінансових інститутів, які відіграють ключову роль в забезпеченні накопичення пенсійних активів. Проаналізовано територіальну структуру НПФ та структуру їх інвестиційних активів, а також динаміку основних показників діяльності НПФ. Розглянуто фактори, що стримують розвиток накопичувальних пенсійних механізмів. З'ясовано, що основними проблемами розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні є недостатня поінформованість населення щодо переваг системи накопичувального пенсійного страхування. Визначено, що оптимальною формою активізації недержавного пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі є розвиток корпоративних пенсійних програм, що сприятиме вирішенню соціальних проблем, а також слугуватиме джерелом модернізації підприємств.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні резерви, пенсійні накопичення, пенсійна система, корпоративна пенсійна програма, інвестиційний портфель.

В статье раскрыта роль негосударственных пенсионных фондов (НПФ) как финансовых институтов, играющих ключевую роль в обеспечении накопления пенсионных активов. Проанализирована территориальная структура НПФ и структура их инвестиционных активов, а также динамика основных показателей деятельности НПФ. Рассмотрены факторы, сдерживающие развитие накопительных пенсионных механизмов. Выяснено, что основными проблемами развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине является недостаточная осведомленность населения о преимуществах системы накопительного пенсионного страхования. Определено, что оптимальной формой активизации негосударственного пенсионного обеспечения в Украине на современном этапе является развитие корпоративных пенсионных программ, что будет способствовать решению социальных проблем, а также служить источником модернизации предприятий.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионные резервы, пенсионные накопления, пенсионная система, корпоративная пенсионная программа, инвестиционный портфель.

The role of non-state pension funds (NPFS) as financial institutions that play a key role in ensuring the accumulation of pension assets is revealed in the article. It was found out that the distribution system of pension provision will be effectively provided when the amount of deductions, made by the working population, will be sufficient to ensure those people, who are retired, can exist with dignity. The territorial structure of NPFS – with the largest number of NPFS in Kiev; the dynamics of the main indicators of NPF activity, the data of which indicates a rather low popularity of NPFS among the population, which is due to the lack of trust in these financial institutions and insufficient financial awareness of citizens, is analyzed in the article. The analysis of investment directions for pension assets is also made. The factors restrained the development of funded pension mechanisms are characterized and structured in the research. It is found out in the paper that the main problems of the development of non-state pension

provision in Ukraine are insufficient awareness of the population about the advantages of the funded pension insurance system. It is determined that the optimal form of activation of non-state pension provision in Ukraine at the present stage is the development of corporate pension programs, which will contribute to solving social problems, as well as serve as a source of modernization of enterprises. It was found out that in order to activate the development of NPFS in Ukraine, it is necessary to implement measures that can directly affect the effectiveness of further reform of the pension system, namely: creating incentives for employees and employers (primarily tax) to participate in non-state pension programs; conducting an active information campaign on the types and positive aspects of non-state pension provision; providing legal advice on current legislation regulating the sphere of pension provision.

Key words: non-state pension funds, non-state pension provision, pension reserves, pension savings, pension system, corporate pension program, investment portfolio.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу в Україні існувала розподільча система, сутність якої в тому, що виплата пенсій відбувається за рахунок коштів працюючих громадян. Ця система є ефективною за умови, що сума відрахувань, які проведені працюючим населенням, буде достатньою для того, щоб особи, які знаходяться на пенсії, могли гідно існувати. Однак, в кінці ХХ століття в Україні змінюється демографічна ситуація, а саме спостерігаються наступні демографічні тенденції: знижується народжуваність, збільшується тривалість періоду навчання і відбувається старіння населення, тобто зростає частка осіб старшого віку (пенсіонерів) у структурі населення. Дві перші тенденції зумовлюють зменшення кількості працюючих, остання – збільшення кількості пенсіонерів, і в сукупності вони є об'єктивним фактором посилення навантаження на пенсійну систему. Це не дає можливості розподільчій пенсійній системі забезпечити необхідний рівень життя непрацездатному населенню країни. Отже неминучими будуть подальша диверсифікація джерел фінансування пенсій і розвиток накопичувальних механізмів у пенсійній системі, які можна реалізувати за допомогою недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). НПФ, як свідчить міжнародний досвід, не тільки персоніфікують процес накопичення коштів для потреб пенсійного забезпечення, а й є потужними інституційними інвесторами, що дозволяє вирішувати як соціальні питання, так і формувати джерела інвестицій всередині країни для потреб її економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування національної пенсійної системи було предметом досліджень багатьох українських вчених, зокрема значний внесок зробили Е.М. Лібанова [1] і Л.Г. Ткаченко [2]. Ю.В. Вітка [3], С.Г. Кузьменко [4], А.А. Нечай [5], в свою чергу, в своїх працях розглядали особливості нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. Проте, процес становлення недержавного пенсійного забезпечення як складової пенсійної системи України триває і питання щодо покращення

довіри до недержавних пенсійних фондів, а також проблем і перспектив їх розвитку є вкрай актуальним. і потребують подальшого дослідження та вирішення.

Саме тому метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Згідно нього визначено три способи проведення недержавного пенсійного забезпечення [6]:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [6].

Розвиток системи НПФ є предметом зацікавленості як держави, так і бізнесу: додаткове пенсійне забезпечення зменшує навантаження на Пенсійний Фонд і знижує соціальну напруженість в суспільстві. «Довгі» пенсійні гроші, які акумулює НПФ, при правильній організації є ефективним фінансовим ресурсом для розвитку економіки та отримання підприємницького доходу [7]. Саме тому НПФ широко розповсюджені в європейських країнах.

Станом на 31.03.2020 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди та 22 адміністратори НПФ, що на 2 НПФ більше ніж в 2019 році [7].

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 10 регіонах України (рис. 1) [7].

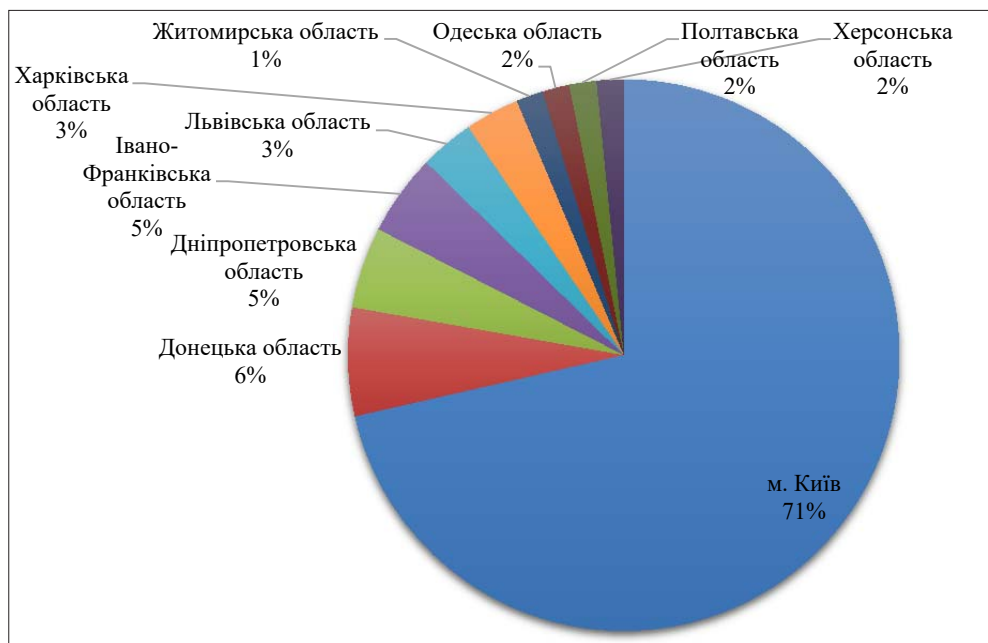

Рис. 1. Територіальний розподіл НПФ

Як видно з рисунку, найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 45 фондів. Це пояснюється тим, що саме столиця є фінансовим та інвестиційним центром держави.

Станом на 31.03.2020 загальна кількість учасників НПФ становила 878,3 тис. осіб, що на 19,9 тис. осіб більше у порівнянні з 2019 роком, з яких отримали/отримують пенсійні виплати 84,9 тис. осіб (9,7% від загальної кількості учасників) (таблиця 1) [7].

Дані стверджують про досить низьку популярність НПФ у населення. Це зумовлено, насамперед, відсутністю довіри до цих фінансових інститутів і недостатньою фінансовою обізнаністю громадян.

Необхідно відмітити, що переваги НПФ, як ринкового пенсійного інституту, що здатен вирішити соціальні й інвестиційні проблеми, можуть бути реалізовані тільки при виконанні певних вимог: наявності розробленої законодавчої бази, державних механізмів управління і контролю, систем і процедур узгодження діяльності суб'єктів правовідносин в даній сфері.

Проте, факторів, що стримують розвиток накопичувальних пенсійних механізмів, існує багато і, в першу чергу, це високий рівень інфляції, який повинен покриватися дохідністю пенсійних накопичень, що достатньо проблематично досягти за умов провадження НПФ консервативної інвестиційної політики та низька інвестиційна культура населення, яка не дозволяє власникам пенсійних накопичень ефективно керувати своїми коштами і т.д. [8].

Функціонування і розвиток НПФ відбувається під впливом різноманітних внутрішніх

і зовнішніх факторів. Зовнішні фактори, які можуть бути як позитивними так і негативними, впливу на сферу недержавного пенсійного забезпечення в цілому і на НПФ можуть бути розділені на три групи: соціальні, економічні і політичні. Вони мають значний вплив на діяльність фондів. В свою чергу, і функції недержавного пенсійного страхування мають зворотній вплив на ці групи факторів.

В країнах Західної Європи та США НПФ за своєю розвиненістю можна порівняти тільки з банківською сферою. На долю НПФ США припадає п'ята частина всіх фінансових активів країни, вони володіють близько чвертю всіх акцій і половиною всіх корпоративних облігацій американської економіки. Одночасно з вирішенням соціальних завдань недержавні пенсійні фонди представляють собою один із фінансових інститутів, що найбільш динамічно розвивається. Скеровуючи заощадження на ринки капіталів, накопичувальні пенсійні плани сприяють як довгостроковим інвестиціям, так і розвитку цих самих ринків [7; 8].

Результативність накопичувальної системи залежить від економічних факторів, її дохідність коливається в залежності від ринкової кон'юнктури. Необхідно брати до уваги можливість різкого зниження доходів від інвестування пенсійних заощаджень. В даному випадку захистом може слугувати диверсифікація портфелю, адже основним завданням інвестування пенсійних коштів, які було передано до НПФ, є забезпечення їхнього збереження, а цим, в свою чергу, можна пояснити низьку дохідність від інвестицій.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.03.2018	Станом на 31.03.2019	Станом на 31.03.2020	Темпи приросту, %	
				станом на 31.03.2019/ станом на 31.03.2018	станом на 31.03.2020/ станом на 31.03.2019
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,0	70,4	79,6	15,4	13,1
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	843,2	858,4	878,3	1,8	2,3
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 485,2	2 829,8	3 106,5	13,9	9,8
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 910,4	2 036,4	2 219,1	6,6	9,0
у тому числі:					
- від фізичних осіб	134,4	183,9	239,0	36,8	30,0
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
- від юридичних осіб	1 775,3	1 851,7	1 979,3	4,3	6,9
Пенсійні виплати, млн. грн.	723,2	842,0	986,7	16,4	17,2
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	79,4	81,9	84,9	3,1	3,7
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 468,5	1 865,9	2 165,1	27,1	16,0
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1 185,1	1 522,3	1 758,8	28,5	15,5
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	283,4	343,6	406,3	21,2	18,2

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.03.2020 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (43,0%), депозити в банках (41,5% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (6,0%), об'єкти нерухомості (2,8%), акції українських емітентів (1,4%). Крім того, відбулося інвестування у цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства, які складають 0,9% (29,3 млн. грн.) від загальної вартості активів (рис. 2) [7].

НПФ можуть бути трьох видів залежно від складу їх засновників та учасників: корпоративні, професійні та відкриті.

Професійні НПФ можуть створювати об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, чи фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять).

Відкриті НПФ можуть створюватися будь-якими юридичними особами незалежно від прибутковості підприємств.

Корпоративний НПФ створюється юридичною особою-роботодавцем або кількома юридичними особами-роботодавцями для своїх працівників [8].

Вважаємо, що останній вид НПФ є найбільш перспективним, адже такі фонди витрачають менш на обслуговування громадян у порівнянні з іншими НПФ, так як працюють в основному не з персональними, а з солідарними пенсійними рахунками. Також вони можуть

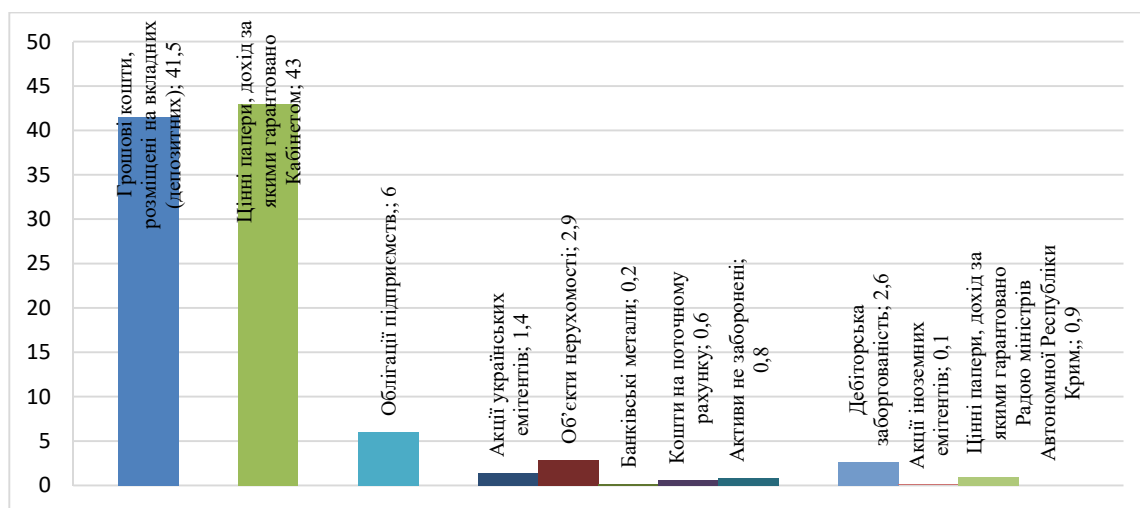

Рис. 2. Структура інвестованих пенсійних активів

за рахунок різноманітних внутрішніх важелів нарощувати свої активи, залучаючи до участі працівників корпорації або галузі. В таких фондах переведення накопичувальної частини пенсії робітників-членів трудового колективу відбувається з ініціативи роботодавця, більшість же населення значної економічної доцільності здійснення переведення накопичувальної частини пенсії з Пенсійного Фонду до НПФ майже не бачить.

Корпоративні пенсійні фонди є своєрідними важелями реалізації довгострокових стратегій компанії, виступаючи в якості одного з інструментів кадрової політики. Таким чином укріплюються відношення соціального партнерства: збільшується компенсаційний соціальний пакет працівника, а підприємство накопичує значні інвестиційні активи і використовує їх в своїх інтересах [8].

Отже, стимулювання розвитку корпоративних і недержавних пенсійних програм повинно стати нагальним питанням для органів державної влади в сфері пенсійного забезпечення.

Висновки. В проведеному дослідженні охарактеризовано сучасний стан розвитку недержавних пенсійних фондів. З'ясовано, що осно-

вними проблемами розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні є недостатня поінформованість населення щодо переваг системи накопичувального пенсійного страхування; недовіра населення до держави та фінансових інститутів, яка зумовлена низкою фінансових криз в економіці України; відсутність стимулів у роботодавців щодо фінансування недержавних пенсійних програм через високі внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Для активізації розвитку НПФ в Україні необхідно імплементувати заходи, що можуть безпосередньо вплинути на ефективність подальшого реформування пенсійної системи, а саме: створення стимулів для працівників та роботодавців (у першу чергу, податкових) для участі у недержавних пенсійних програмах; проведення активної інформаційної кампанії щодо видів та позитивних сторін недержавного пенсійного забезпечення; надання юридичних консультацій з питань чинного законодавства, що регулює сферу пенсійного забезпечення. Крім того, подальший розвиток НПФ в Україні неможливий без розвитку фінансового ринку та зростання доходів населення.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Нам просто нікуди підвищувати пенсійний вік. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/pumber/3162/188/111825/> (дата звернення: 03.12.2020).
2. Ткаченко Л.Г. Накопичувальна пенсія: не варта справа заходу? *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. № 46. С. 7.
3. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу : монографія. Київ : Експрес-Поліграф, 2010. 216 с.
4. Кузьменко С.Г. Про деякі проблемні питання переходу до накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 17.
5. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці : Рута, 2006. 264 с.

6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 03.12.2020).
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.03.2020. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (дата звернення: 04.12.2020).
8. Карпіщенко О.І., Хребтова І.В. Необхідність розвитку механізму недержавного пенсійного забезпечення шляхом впровадження корпоративних пенсійних програм. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 4. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_15/_I_Karpischenko_I_V_KhrebtovaNecessity_of_development_of_the_mechanism_of_the_non_government_pension_system_by_introdukti.pdf (дата звернення: 07.12.2020).

References:

1. Libanova E.M. (2017) Nam prosto nikudy pidvyshhuvaty pensijnij vik [We simply have nowhere to raise the retirement age]. Available at: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3162/188/111825/> (accessed 03 December 2020)
2. Tkachenko L.Gh. (2015) Nakopychuvaljna pensija: ne varta sprava zakhodu? [Funded pension: not worth it for the West?]. *Dzerkalo tyzhnja. Ukraïna*, no. 46, p. 7.
3. Vitka Ju.V. (2016) Nderzhavni pensijni fondy: osoblyvosti cyviljno-pravovogho statusu: monohrafija [Non-state pension funds: features of civil status]. Kyiv: Ekspres-Polighraf. 216 p.
4. Kuzjmenko S.Gh. (2015) Pro dejaki problemni pytannja perekhodu do nakopychuvaljnoji systemy pensijnogho zabezpechennja [On some problematic issues of transition to a funded pension system]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence"*, vol. 17.
5. Nechaj A.A. (2006) Problemy pravovogho rehuljuvannja publicnykh finansiv ta publicnykh vydatkiv: monohrafija [Problems of legal regulation of public finances and public spending]. Chervivci: Ruta, 264 p.
6. Pro zagaljnoobov'язkove derzhavne pensijne strakhuvannja: Zakon Ukraïny vid 09.07.2003 № 1058-IV [On mandatory state pension insurance: the law of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukraïny*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (accessed 03 December 2020)
7. Nacionaljna komisija, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogho pensijnogho zabezpechennja stanom na 31.03.2020 [National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. Results of the Development of the Non-state Pension System as of 31.03.2020]. Available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (accessed 04 December 2020).
8. Karpishhenko O.I., Khrebtova I.V. (2011) Neobkhidnistj rozvytku mekhanizmu nederzhavnogho pensijnogho zabezpechennja shljakhom vprovadzennja korporatyvnykh pensijnykh program [The need to develop the mechanism of non-state pension provision through the introduction of corporate pension programs]. *Mechanism for regulating the economy*, no. 4. Available at: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_15/_I_Karpischenko_I_V_KhrebtovaNecessity_of_development_of_the_mechanism_of_the_non_government_pension_system_by_introdukti.pdf (accessed 07 December 2020).